

Stanko Piplović

HISTORIJAT ISTRAŽIVANJA PODRUMA DIOKLECIJANOVE PALAČE U SPLITU

UDK: 711.523.025:902 (497.13 Split) (091)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 5. IX. 1992.

Stanko Piplović
58000 Split, HR
Ulica sedam Kaštela 2

Godine 1992, nakon dužeg vremenskog razdoblja, nastavljeno je istraživanje i uređenje rimskih podrumskih dvorana u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače. Taj dio povijesne jezgre Splita već je godinama potpuno napušten i zatrpan svakakvim otpacima. Nove radove financira Skupština općine pa se sada obavljaju na sektoru istočno od triklinija, sklopa nekadašnje careve blagovaonice, i južno od toga na mjestu antičkog kriptoportika Palače. To je bio povod da se istraži čitav historijat čišćenja i obnove ovih monumentalnih prostorija. Pri tome je, koristeći se sačuvanom arhivskom građom, više pažnje posvećeno starijim fazama, dok su novije slabije obrađene. Naime, recentni radovi, posebno oni poslije drugog svjetskog rata, potanko su prikazani u stručnoj literaturi. O tome su napisani brojni radovi, poglavito u časopisu URBS, glasilu Urbanističkog zavoda Dalmacije u Splitu.

Godine 1992. pristupilo se iskapanju i znanstvenom istraživanju posljednjih zatrpanih dvorana podruma Dioklecijanove palače i to na krajnjem istočnom dijelu. Međutim ovi su radovi izazvali neke teoretske i praktične dileme s obzirom da su radi obnove uništenih rimskih svodova bile porušene zgrade iz kasnijih vremena na tom mjestu. One su, iako degradirane, još uvijek odražavale srednjovjekovni ulični raster i nekadašnji ugođaj.

Mislimo da je sve ovo dobar povod da bi se prikazalo kronološkim slijedom kako su kroz vrijeme od preko dvjesto godina tekli napori da se podrumi isprazne i urede. U obradi je veća pažnja posvećena dosada slabije osvjetljenim razdobljima. Stoga je na osnovi arhivskih dokumenata i izvornih spisa, period s početka 20. stoljeća i između dva rata potpunije iznesen. Novije vrijeme poslije drugog svjetskog rata, prikazano je samo u onoj mjeri koliko je potrebno da se zaokruži cjelina. Jer ono je poznato i relativno dobro

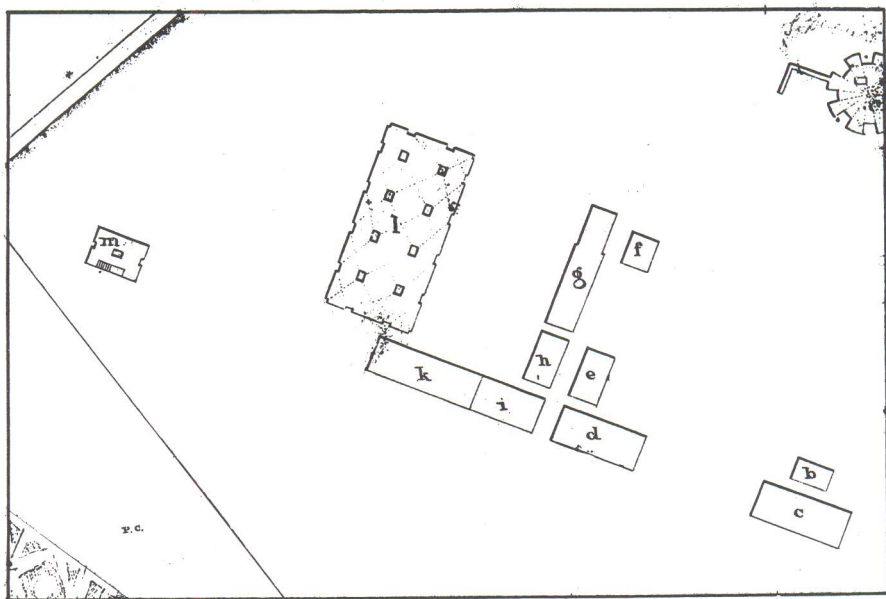
obrađeno u stručnoj literaturi, a s druge strane opseg ovog rada bio je ograničen.

Dioklecijanova palača podignuta je početkom 4. stoljeća blizu Salone, glavnog grada rimske provincije Dalmacije, na dnu zaštićene morske uvale. Kako je teren u blagom padu, ispod njena južnog dijela izgrađen je podrum s velikim brojem prostorija. Time je izravnana razina za građenje. Ove supstrukcije se prostiru u smjeru od zapada prema istoku po čitavoj širini Palače, a prema sjeveru za otprilike petinu.

Danas je tlocrt podruma gotovo u cjelini poznat. Iza južnog pročelja Palače ispod kriptoportika, po čitavoj dužini, proteže se hodnik. Sredinu zauzima velika trobrodna dvorana koja se pruža u pravcu jug-sjever od vrata na obali do Peristila. S njene obje strane je niz od po šest manjih prostorija. Glavni sadržaj sred zapadne strane je druga trobrodna dvorana s polukružnom apsidom na sjeveru. Iza nje dalje na kraju nalazi se sklop manjih prostorija različita tlocrtna oblika. Na istočnoj polovici dominira sklop triklinija-blagovaonica. Čini ga veća križna dvorana s tri manje, također križne, dvorane s prostranim svjetlicima-dvorištima okolo. Raspored prostorija podruma odgovara potpuno organizaciji careva stana koji se nalazio iznad, a od čega su sačuvani tek neznatni tragovi. U tome im je posebna znanstvena važnost.

Kada je početkom 7. stoljeća, u doba provala Avara i Slavena, Salona razorena, izbjeglo stanovništvo se naselilo u bivšu carevu Palaču pa je tako nastao grad Split. Tijekom stoljeća u podrumu se, iz kuća podignutih nad njima, kroz otvore bacao svakakav otpadni materijal, ispuštana kanalizacija. Tako su oni gotovo potpuni zatrpani. Postoje podaci da su neke prostorije u srednjem vijeku ipak pregrađivane i iskorištavane. Tako je mala okrugla prostorija u zapadnom dijelu uređena kao cisterna za vodu, a u nedalekoj prostoriji križnog tlocrta bila je konoba s tijeskom za grožđe. I u doba mletačke uprave služili su neki podrumski prostori. To su manji dijelovi uzdužnog hodnika na početku i sredini istočne strane, gdje su koncem 18. stoljeća bila dva državna skladišta.¹⁾

Prvi značajniji znanstveni rad na istraživanju Dioklecijanove palače je engleskog arhitekta Roberta Adama u drugoj polovici 18. stoljeća. On se bavio i podrumima koliko su mu to omogućavali vrijeme i prilike. Međutim prema predloženoj rekonstrukciji rasporeda prostorija carevog stana, vidljivo je da su podrumi bili vrlo slabo poznati. Jedino pet malih prostorija u sjeverozapadnom dijelu po tlocrtu odgovara približno stvarnom stanju, a sve ostalo je dobrim dijelom nacrtano proizvoljno. To se posebno odnosi na istočnu polovicu koja je prikazana simetrično prema donekle poznatoj situaciji na zapadu. A ta pretpostavka se u budućim istraživanjima pokazala potpuno netočnom. Ova činjenica ipak ne umanjuje pionirski pothvat što ga je uradio Adam.²⁾

Podrumske prostorije Dioklecijanove palače u Splitu, stanje u I. polovici 19. stoljeća. Tada je bio poznat tlocrt velike dvorane (1), dijelovi središnje dvorane (e, f, g, h), hodnika ispod kriptoportika (c, d, i, k, m) i još nekih manjih prostorija. Sve ostalo je bilo zatrpano. Katastarska karta Splita iz 1831. godine, detalj. (Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, Split

U katastarskom planu Splita iz 1831. ucrtane su tada poznate podrumske prostorije. To su uglavnom dijelovi hodnika ispod kriptoportika, središnje dvorane i velika trobrodna dvorana.³⁾

I arhitekt Vicko Andrić, konzervator spomenika splitskog i zadarskog okružja, kao zanesen klasicist posebnu je pažnju posvetio Dioklecijanovoj palači. Glavno njegovo nastojanje u tom smislu je čišćenje i uređenje podruma. Ali, kao prva prepreka bili su neriješeni imovinsko-pravni odnosi. Posjednici kuća iznad podruma smatrali su se vlasnicima prostora pod njima. Taj spor će biti dugo godina aktualan. Ipak Andrić je za svoje ideje uspio zagrijati pokrajinske i državne vlasti pa i sam dvor. Dobio je zadaću da izradi nacрте vidljivih dijelova Palače što je on i učinio 1846. godine. Za dvomjesečnog mjerenja, uvlačio se pod svodove gotovo potpuno zatrpanih podruma i ustanovio da su dobro očuvani na jednom dijelu. Uvidio je da bi se mogli očititi i privesti praktičnoj uporabi. Pošto je u Beču izložio svoje ideje o restauraciji Palače, dobio je zadaću da izradi troškovnik iskapanja podruma kako bi se mogao dostaviti samome caru Ferdinandu I. na odobrenje.⁴⁾

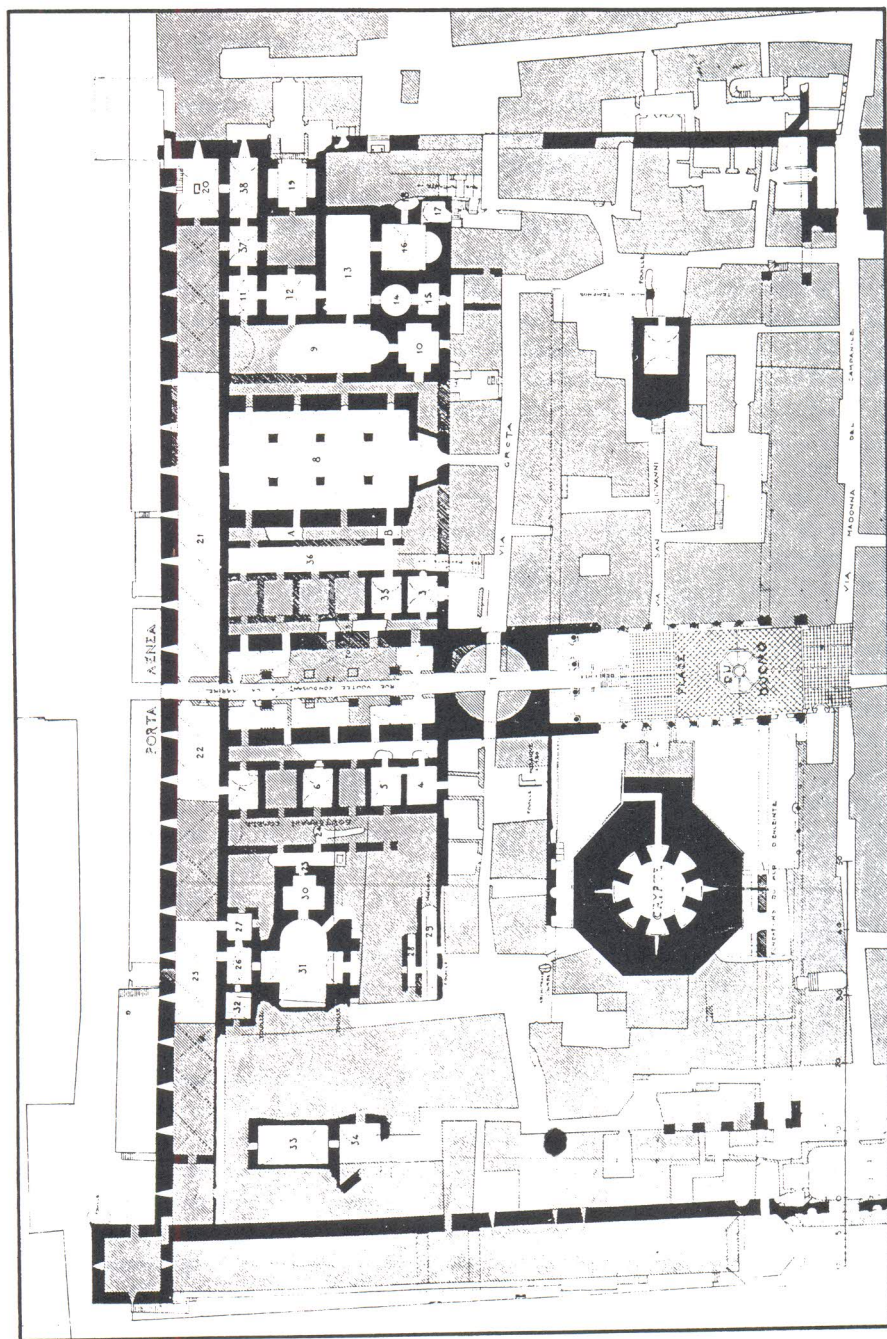
U Andrićevo vrijeme, sredinom prošlog stoljeća, iako manji dio, ipak su već bili poznati bitni prostori zapadne strane podruma. U odnosu na prijašnje

stanje, bolje je proučen sjeverozapadni kut. Sve ostalo je bilo uglavnom neistraženo. Da bi se namakla ogromna sredstva potrebna za uređenje podruma, tražio im je novu namjenu. U tom smislu predlagao je rušenje niza kućica na Obali ispred Palače. Na tako otkrivenom južnom zidu, koji je imao samo male otvore radi ventilacije i jedna vrata, naumio je probiti veliki broj novih otvora. Time je htio unijeti više svjetla i povećati komunikativnost podruma. A iznad, na mjestu kriptoportika, zamislio je nadogradnju ogromnog hotela. Ali u pokušaju da riješi neka goruća pitanja grada, htio je to provesti neprihvatljivim načinom s konzervatorskog stajališta. I prava je sreća da se ekstremne Andrićeve ideje nisu ostvarile. Jer bi se izmijenio izvorni izgled južnog pročelja Palače i grubo narušio slikovit ambijent, nastao kao konglomerat antičkih ostataka i zgrada iz kasnijeg vremena.

Tek početkom 20. stoljeća počelo je detaljno istraživanje Dioklecijanove palače. Bečki arhitekt Georg Niemann je radio na tome u vremenu 1904–09. Istovremeno, 1906. godine, došao je iz Pariza u Split u istu svrhu arhitekt Ernest Hébrard u pratnji profesora Jacquesa Zeillera. Kao rezultat obojica su objavili po reprezentativnu monografiju o Palači.⁵⁾ Prilično su se bavili podrumima pa su njihovi tlocrti već mnogo realniji. Niemann se kroz razne otvore zavlacio u podzemlje zapadne polovice. Izvršio je neka mjerenja, ali ga je u tome dosta omela tjesnoća prostora, stajaća voda i kanali s nečistoćom. Poduzeo je i neka iskapanja u blizini Vestibula, uličici koja je otuda vodila na jug, uz vrata na obali i u trobrodnoj dvorani.

Najveći pomak je u to vrijeme u istraživanju točnijeg oblika središnje podrumske dvorane, svjetlarnika i niza manjih prostorija s obje strane. U zapadnoj polovici utvrđeno je postojanje apside na sjevernoj strani trobrodne dvorane. Na krajnjem zapadnom dijelu preciznije je određen raspored, veličina i oblik skupine manjih prostorija. U istočnom dijelu rezultati su skromniji. U uličicama starog grada poviše podruma kopao je Niemann na više položaja kako bi se pronašli eventualni njihovi svodovi. Na nekim mjestima bila je samo zemlja. Vrlo je značajno što je utvrđeno da istočna strana podruma nije bila simetrična zapadnoj. Već je Niemann ušao u trag trikliniju sred istočnog dijela na mjestu gdje se nalazio srednjovjekovni samostan sv. Klare.

Vjerojatno poznavajući rezultate Niemannovih istraživanja i sam radeći dalje na terenu, Hébrard je već daleko bolje utvrdio dispoziciju podruma i u snimak unio dosta novih prostorija. I on je iskopao više sonda na istočnoj strani pa je i tamo situacija postala jasnija. U rekonstrukciji triklinija išao je dalje od Niemann, a otkrio je i neke zidove na krajnjem istočnom dijelu. Tako je Hébrard u svom planu već ucrtao sve bitne elemente rasporeda, broja i oblika prostorija. Kasnija istraživanja do naših dana, samo su dopuna Niemannovih i Hébrardovih istraživanja u pojedinim detaljima i manje ispravke kao što su tlocrti nekoliko prostora, položaj nekih vrata i prozora. Utvrđen je karakter podova, pronađeni su ulomci starijih vijenaca, tragovi kanali-

Južni dio povijesne jezgre Splita s ucrtanim podrumskim prostorijama palače ispod tog dijela grada (crno). Stanje prema istraživanju francuskog arhitekta Ernesta Hébrarda prvih godina 20. stoljeća.

zacije, kontrafori u svjetlicima i slično. Ali u novije vrijeme učinjen je značajan posao na čišćenju i obnovi najvećeg broja prostorija.

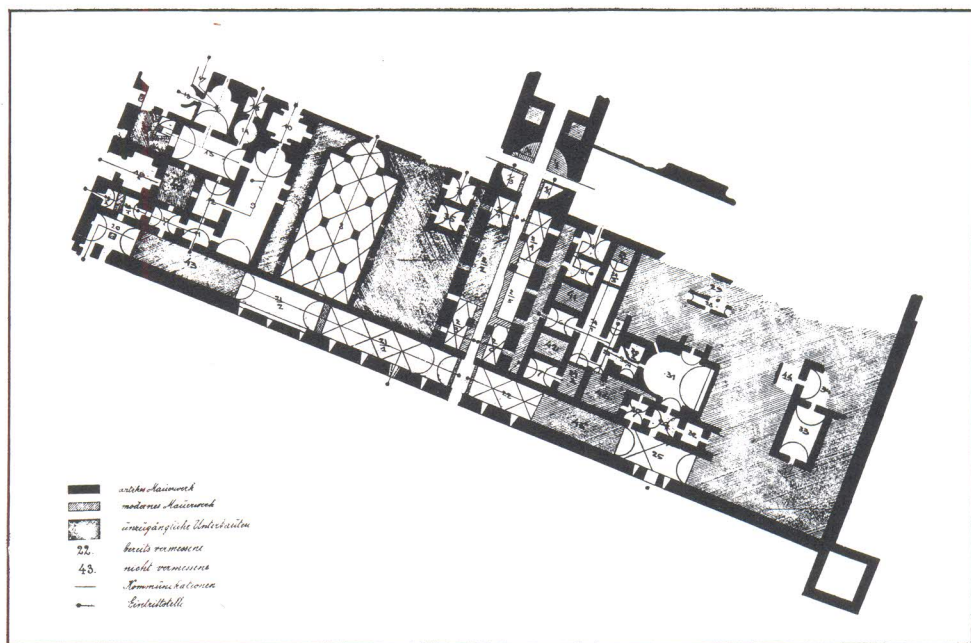
Povjerenstvo Dioklecijanove palače utemeljeno 1903. godine na poticaj F. Bulića, također se bavilo podrumima. Već na prvoj sjednici održanoj u Splitu 11–17. travnja, raspravljalo se o teškom stanju, posebno sa zdravstvenog stajališta. U siječnju 1908. Središnja komisija za istraživanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču pokrenula je pitanje čišćenja fekalija nakupljenih u supstrakcijama. U vezi s tim, Mjesni odbor Povjerenstva se obratio Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu s molbom neka bi Ministarstvo financija zadužilo svoje organe da prigodom trigonometrijsko – poligonalnog snimanja grada izvrše i točan premjer podruma. Početkom travnja došli su u Split docent iz Beča E. Engel i ravnatelj katastra u Zadru A. Inchiostri. Pregledali su podrume i obećali konzervatoru F. Buliću da će izvršiti snimanje. O svemu se raspravljalo na četvrtoj sjednici Povjerenstva održanoj 24. i 25. IV. 1908. u Splitu.

To pitanje je bilo i na petoj redovnoj sjednici Povjerenstva 16. i 17. IV. 1909. Tada je ravnatelj Austrijskog arheološkog instituta dr. R. Schneider priopćio da će Ministarstvo financija uzeti u obzir arheološke interese i izmjeriti supstrukcije.

Godine 1910. savjetnik u Ministarstvu trgovine dr. F. Krenn postavio je pitanje bi li se podrumi Palače mogli upotrijebiti kao spremišta za vino, jer se dalmatinska trgovina vinom koncentrira u splitskoj luci. Bulić je o tome izvijestio Povjerenstvo Dioklecijanove palače na šestoj sjednici 1. travnja. On je smatrao da je došlo vrijeme da se pitanje čišćenja supstrukcija konačno riješi jednom vladinom akcijom. Izradio je memorandum o stanju podruma. Prikazao je opasnost rušenja svodova pod teretom kuća koje su na njima sagrađene. Upozorio je na po zdravlje štetno stanje tih prostorija. Predstavka je upućena Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu te Ministarstvu trgovine. Kako nije stizao odgovor, Bulić je predložio da se urgira. Na sjednici je zaključeno kako je čišćenje supstrukcija hitna potreba iz higijenskih i građevinskih razloga. Budući da nije bilo moguće utvrditi konstrukcijsko stanje pojedinih prostorija, a prema tome ni sigurnost zgrada koje su nad njima. Povjerenstvo je zamolilo Ministarstvo za bogoštovlje da odredi komisiju i organizira izradu plana čišćenja podruma. Nije imalo ništa protiv njihove upotrebe u praktične svrhe.

Tijekom 1911–12. premjerena je Palača pa se odmah pristupilo izradi planova. Posebna je pažnja posvećena podrumima pa su u jugozapadnom uglu otkrivene nove prostorije čime su ranije snimke dopunjene. Viši geometar Morpurgo utvrdio je vrlo slabo stanje pojedinih stupova i svodova. Zato se opet Mjesni odbor Povjerenstva obratio preko Namjesništva Ministarstvu molbom da imenuje komisiju radi pražnjenja podruma i osiguranja oštećenih dijelova. Ni sada nije ništa učinjeno pa je Bulić na sedmoj sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače 2. X. 1912. predložio da se ponovo uputi molba.⁶⁾

Dekretom Ministarstva za bogoštovlje 1913. godine pozvan je Mjesni odbor da se poduzmu konkretne mjere. Budući da Općinska uprava nije to mogla učiniti zbog novčanih teškoća, prihvaćena je ponuda Vicka Juras da će o svom trošku isprazniti neke prostorije do njegova skladišta. Za uzvrat mu je dano pravo trajnog služenja, a on je priznao državi vlasništvo. Juras je očistio neke prostore od otpadnog materijala u vremenu od svibnja do kraja godine. Radilo se o nizu malih prostorija zapadno od uske ulice Grota koja je išla od južnih vrata Palače na Obali (Porta Aenea) prema Vestibulu. Kasnije je s dozvolom Općine i uz određene uvjete očistio također hodnik usporedan s njima. Količina otpadaka, zemlje i građevinskog šuta u ovom dijelu podruma nabačenih iz zgrada iznad, bila je preko 200 m kubnih. Juras je potrošio oko 30 tisuća kruna za radove i 3 tisuće za stjecanje prava na ove prostore. Uredio je i odvod kanalizacije iz svih gornjih kuća gdje je to bilo potrebno.

Podrumske prostorije Dioklecijanove palače prema izmjeri nadgeometra Artura Morpurga 1911.–1912. (Povijesni arhiv Split).

Kako su antički prozori na ovim prostorijama bili visoko, dozvoljeno je Jurasu produžiti neke do zemlje radi boljeg osvjjetljenja. Da bi se uklonio neugodan miris iz prostora, koje je on namjeravao pretvoriti u restoran, Mjesni odbor Povjerenstva mu je protiv volje konzervatora, dozvolio obojiti dvije prostorije koje su do visine od dva metra imale zidove od dobro obra-

đenih velikih kamenih blokova. Ostale tri je ostavio kakve su nađene. Nije bilo mu dopušteno dirati i bojiti svodove izvedene od pravilnih kamena vapnenca i sadre. Omogućeno mu je uvođenje vode te plinske i električne rasvjete. U nasipu su pronađeni brojni blokovi antičkih zidova, dijelovi stabala stupova od bijelog kamena i granita i jedan kapitel koji su tamo bili bačeni u prošlim stoljećima. Kad su sve prostorije bile uređene i spremne za otvaranje restorana, izbio je u kolovozu 1914. prvi svjetski rat.

Juras je kasnije, 1917, pribavio od Pavišićevih nasljednika za iznos od 12.000 kruna veliku dvoranu podijeljenu sa 6 stupaca u tri broda i eksedrom. On je taj prostor od oko 300 m kvadratnih površine, tada veliku crnu jamu, namjeravao privesti praktičnoj namjeni.⁷⁾

* * *

U periodu između dva svjetska rata nastao je zastoj. Nije bilo većih istraživanja ni radova, iako su napravljeni određeni napori. Očišćene su neke prostorije, što je osim poboljšanja higijenskih uvjeta doprinosilo i boljem upoznavanju Palače. S druge strane brojni su primjeri da su privatnici oštećivali dijelove podruma prilagođujući ih svojim dnevnim potrebama. Konzervatorska služba se borila protiv tih devastacija koliko je mogla. Zabranjivala je takve radove kada bi za njih saznala.

Godine 1924. voditelj krčme "Ispod Grota" desno od ulaza s obale u zgradi vlasnosti Javne dobrotvornosti, počeo je rušiti jedan zid Dioklecijanove palače. U odsutnosti konzervatora F. Bulića, njegov zamjenik Lj. Karaman zabranio je dalje raditi i upozorio vlasnika da je za svaku promjenu potrebna dozvola Konzervatorskog ureda.⁸⁾

Još u listopadu 1908. obratio se don Jakov Pivčević Općini da mu se odobri urediti njegovo skladište u ulici Ispod Grota. Prostorija se nalazila ispod kriptoportika, istočno iza ulaza u podrum s obale. Tada nije bilo nikakva odgovora pa je njegov nasljednik prof. Ivan Pivčević u ljeto 1925. počeo premazivati zidove Dioklecijanove palače katranom kako bi se zaštitio od velike vlage. Namjeravao je čak čitav zid ožbukati, ali ga je zatekao konzervator Karaman i prijavio Općinskoj upravi. Tražio je da se radovi obustave, a zidovi vrate u prijašnje stanje. Nakon dosta pregovora, ipak je postignut sporazum. Vlasniku je dozvoljeno prema ulici Ispod Grota otvoriti dva nova prozora i nad njima otvor za ventilaciju. Također mu je odobrena gradnja sanitarnih prostorija.⁹⁾

S vanjske strane zapadnog zida Dioklecijanove palače je zgrada koja je bila vlasništvo Javne dobrotvornosti, a u njoj se nalazio hotel "Salonae". Istočno prislonjena uz hotel je kuća s ulazom iz ulice Dosud, a koja je bila vlasništvo Mate Koceića. Dana 21. XII. 1927. Koceić je prijavio Konzervatorskom uredu da je pok. Ante Beloti, raniji zakupnik hotela, probio rimski

zid i iskopao jednu podrumsku prostoriju ispod njegove kuće. Time je ugrožena stabilnost zgrade. Povodom toga formirana je komisija koja je provela ispitivanje.¹⁰⁾

U siječnju 1928. na početku ulice Dosud, gdje su stepenice koje vode od hotela "Slavija" prema jugu, postavljane su cijevi kanalizacije za kuću Bilan-Koceić. Tijekom ožujka na dubini od jednog metra nađeni su komadi sedre i starog maltera, vjerojatno gornjeg dijela svoda suterena Palače. O tome je Juras obavijestio Karamana, ali kada je on došao, radovi su već bili završeni.¹¹⁾ Vlasnik gostionice u Carevu rovu (Grote) izvodio je prvih dana 1930. neke radove i oštetio rimske zidove. Općinski organi su uspjeli spriječiti veću štetu.¹²⁾

Za velikih radova u Pučkoj kuhinji na mjestu nekadašnjeg samostana sv. Klare 1928. godine, otvoren je 31. ožujka pristup u suteran Palače. Radilo se o supstrukciji zapadne križne dvorane triklinija i treće prostorije s juga niza od šest istih soba do središnje dvorane. Karaman je bio na licu mjesta i razgledavao prostore. Nađeni su i neki komadi pleterne plastike koji su predani muzeju. Na podove su polagane cementne pločice pa je zamoljena uprava Pučke kuhinje da se iznad otvora kroz koji se silazilo u podrum, postave tako da se mogu lako dignuti. I 31. svibnja otkriven je ispod pločnika jedan svod prostorije zatrpane zemljom. Mogao se vidjeti njen oblik, ali kada je Karaman došao, otvor je već bio zatvoren.¹³⁾ Tih godina bilo je još više takvih slučajeva, ali o njima je ostao tek poneki kratki službeni zapis.

I dalje je bilo imovinskih sporova oko vlasništva pojedinih prostora. Bulić je kao konzervator oduvijek zastupao stajalište da je Dioklecijanova palača vlasništvo države, a kasniji posjednici da mogu imati samo pravo služnosti. U provođenju ovog načela, on je dozvolio Vicku Jurasu prije prvog svjetskog rata očistiti podzemnu prostoriju ispod kuće Andre Dadića. Poslije rata je odobrio Marinu Jozeviću očistiti i ući u prostoriju koja je bila ispod kuće vlasnosti Frane Scarnea. Ali su prethodno Juras i Jozević priznali državi pravo vlasništva. U oba slučaja je došlo do sudske parnice, jer su vlasnici kuća smatrali da su povrijeđena njihova prava. Ipak se sve svršilo nagodbama.¹⁴⁾

Pošto je Juras 1913–15. godine ispraznio neke prostorije i uredio ih prema uputama Povjerenstva Dioklecijanove palače u skladišta, nije se ništa dalje radilo. Godine 1921. Juras je dostavio Općinskoj upravi Splita novu ponudu. Predložio je da će na svoj trošak isprazniti ostale podzemne prostorije prema zapadu sve do kraja. One bi ostale vlasništvo općine, kojoj bi država ustupila sva prava, a Juras je tražio samo pravo korištenja. On i njegovi nasljednici bi za to plaćali Općini 50 tisuća kruna za kulturno-humanitarnu Zakladu koja bi se osnovala pod imenom "Braća Mihovil i Zvonimir Juras". Konzervator Bulić je u tome vidio mogućnosti brže higijenske asanacije starog grada, olakšicu znanstvenog istraživanja i obnove Dioklecijanove palače.¹⁵⁾ Ali, nažalost ova namjera nije ostvarena.

Tek 1924. prigodom raspisivanja međunarodnog natječaja za Regulacijski plan Splita, Bulić je kao član žirija ponovno pokrenuo pitanje asanacije. Napravio je popis prostorija koje bi se trebale očistiti. Smatrao je da su prilike sada mnogo povoljnije i da su podrumi jedno od bitnih pitanja uređenja starog grada. Naročito je to bilo nužno radi sprečavanja širenja zaraza i neugodnog zadaha koji se na daleko osjećao. U tom smislu uputio je pismo Općinskoj upravi, Udruženju liječnika na ruke dr. J. Arambašina te splitskoj sekciji Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata. Tako su se 15. prosinca sastali na Periostilu predstavnici zainteresiranih ustanova. U ime općine bio je Dušan Mangjer, zatim konzervatori F. Bulić i Lj. Karaman, od strane udruženja inženjera F. Kaliterna, Brajević, J. Kodl, D. Žagar i Krstulović. U ime uredništva "Novog doba" došao je Vinko Brajević. Pregledali su dostupne prostore M. Jozevića, V. Juras i neke druge. Nazočni su podržali inicijativu Konzervatorskog ureda. Naročito je upozoreno na opasnost rušenja kuća koje su iznad. Zapisnik sa zaključcima je dostavljen Općini.¹⁶⁾

Koncem 1926. V. Juras je podnio molbu za dozvolu čišćenja nekih prostorija u zapadnom dijelu podruma koje su služile kao crne jame. Općinska uprava je sazvala naličje za 25. studenog. Bili su nazočni konzervator F. Bulić i Lj. Karaman, ing. P. Senjanović, u ime Tehničkog odsjeka arh. P. Čulić te V. Juras. Preporučeno je da Općina u sporazumu s konzervatorom, a na temelju prijedloga Juras, radi oko integralnog iskapanja suterena Palače.¹⁷⁾

Zbog poodmaklih godina i slaba zdravlja, Juras je uvidio da bi mu bilo teško dovršiti uređenje trobrodne dvorane. Zato je u svibnju 1927. predložio Općinskoj upravi da ona preuzme taj posao. Naveo je kako se u ovu i okolne prostorije izliva nečist iz kojih 60 stanova tako da su se pretvorile u crne jame. Već je on došao na pomisao kako bi grad mogao dobiti jednu veliku prostoriju koja bi se mogla dobro upotrijebiti u razne svrhe. Da se dobije više pristupa i spojeva bio je spreman ustupiti ulaze iz Arciđakonove ulice i ulice Ispod Grotu. Tako bi se ostvario spoj kroz čitav zapadni dio podruma. Za sve ovo je tražio 1,200000 dinara.¹⁸⁾

Koncem 1927. Juras je počeo rušiti rimski zid u prostoriji odmah sa zapadne strane ulaza u podrumu s Obale. Obaviješteni o tome, Bulić i Karaman su otišli na mjesto i utvrdili da Juras namjerava napraviti otvor prema "Putničkom buffetu". Kako je vlasnik bio odsutan, ponovno su se svi našli 18. studenog i utvrdili da je Juras iz svog dućana, koji je izgradio nekoliko mjeseci prije pred zidom Palače po nacrtu arh. Kellera, napravio stepenice za gornji kat i time oštetio rimski zid.¹⁹⁾

Početakom 1928. novine su donijele vijest da je Općini uspjelo dobiti od Državne hipotekarne banke zajam od 50 milijuna dinara za poboljšanje prilika u starom gradu. Konzervatorski ured je zamolio da se u okviru toga realizira i Jurasova ponuda za ustup njegovih prava.²⁰⁾ Nastavilo se djelovati u tom smjeru pa su stručnjaci Sanitetskog odjeljenja Sreskog poglavarstva

pregledali suterene Dioklecijanove palače i o nalazu izvijestili Općinsku upravu. Utvrđeno je da u zapadnu dijelu postoje razne prostorije s preko tisuću metara četvornih površine te da je pristup u veliku dvoranu iz Arcidačkonove ulice između kuća br. 8 i 10. U ove prostore su se izlivali klozeti i sudoperi iz 22 kuće u Arcidačkonovoj, Dosud, Glicerijevoj i Placidijinoj ulici. Stoga su bili izvor nečistoće, leglo štakora i druge gamadi. Sve je bilo ozbiljna opasnost za zdravlje stanovnika. Pozvana je Općina da odmah uredi kanalizaciju i asanira suteran.²¹⁾

Kako Konzervatorski ured nije dobio nikakvih obavještenja o nagodbi s Jurasom, ponovno se u kolovozu 1929. obratio Općini tražeći podatke. Čak je postavljeno pitanje je li Općina voljna na bilo koji način preuzeti izvršenje tog zadatka. Kako je konzervator namjeravao ponovno pokrenuti akciju, obratio se Odsjeku za narodno zdravlje Sreskog načelnštva da mu dostavi iscrpan izvještaj o higijenskim prilikama u tom dijelu grada. Bila je namjera da se taj dokument priloži predstavci na Ministarstvo narodnog zdravlja i socijalne politike u Beogradu. Ali sanitetski referent nije bio u mogućnosti sastaviti izvješće bez točnih podataka o podrumima, broju kuća čiji se zahodi izljevaju u njih, broju stanara i pristupu u podzemne prostorije. Uz to je javljeno da će još tijekom studenog Općina početi graditi uličnu kanalizaciju u svim ulicama povviše podruma gdje to tehnički bude moguće.²²⁾

Koncem 1929. još uvijek su se vodili pregovori s Jurasom, a završen je i približni troškovnik za iskapanje, čišćenje i kanaliziranje ovog dijela podruma. Elaborat je napravio Odsjek za visokogradnje Općinskog tehničkog odjeljenja 10. prosinca, a ukupna cijena radova je bila okruglo 400 tisuća dinara. Konačno je 14. prosinca, pošto je prikupljena sva dokumentacija, Konzervatorski ured poslao predstavku Ministarstvu. Iznesen je ukratko historijat istrživanja i uređenja podruma te prikazano još uvijek teško stanje.

Na kraju je navedeno kako Općina Splita nije u stanju sama provesti ovu akciju, već je potrebna i državna pomoć. Stoga je zamoljeno da se u budžet za 1930/31. godinu uvrsti kredit od 400.000 dinara. Prema priloženim skicama, vidljivo je da je Juras već ranije očistio prostore od ulice Grota do trobrodne dvorane oko koje su se vodili pregovori. Veći dio odatle pa sve do kraja prema zapadu je bio zatrpan.²³⁾

Bio je osnovan i poseban odbor koji je napravio memorandum o potrebi čišćenja podruma pa je taj dokument upućen načelniku, banu Primorske banovine i senatoru Narodne skupštine dr. V. Rožiću iz Ljubljane. Kada je u listopadu pripreman općinski budžet za 1933. ponovljena je molba načelniku dr. Jakši Račiću da se uvrsti i svota za uređenje podruma. Čak je utemeljeno i posebno Društvo za promicanje asanacije.²⁴⁾ Vidi se da Odbor vlasnika kuća na zapadnom dijelu nekadašnjeg Dioklecijanova stana nije mirovao. On je i u ožujku 1936. uputio Gradskom poglavarstvu i Konzervatorskom uredu podnesak kojim se požuruje čišćenje prostorija ispod njihovih kuća.²⁵⁾

Upozoren na stanje podruma, Ministar građevina je 31. III. 1936. uputio dopis upravi Primorske banovine. Zamolio je bana da u program javnih radova na teret narednog kredita iz državnog fonda za javne radove unese iznos od 100.000 dinara za asanaciju Dioklecijanove palače. Za ostatak sredstava morali bi Banovina i Općina naći izvore. Ministar je predložio da općina prisili vlasnike kuća da uredi kanalizaciju tako da se spriječi novo slijevanje otpadnih voda u podrum. Što se tiče osiguranja i uređenja prostora, trebalo bi utvrditi tko je obvezan da se o tome brine.

Na osnovu toga Općinska je uprava sazvala 9. srpnja sastanak zainteresiranih strana. Bili su nazočni načelnik Kargotić i šef arhitektonskog odsjeka općine arh. Čulić, banski savjetnici ing. Stella iz tehničkog odjela i dr. Sfarčić iz odjeljenja narodnog zdravlja, konzervator Karaman i državni pravobranitelj dr. Celigoj. Zaključeno je da Općina pozove vlasnike kuća i predoči im nužnu potrebu čišćenja podzemnih prostora. Općina i državna vlast bi to učinile svojim troškom, ako vlasnici prepuste uporabu Općini. Financiranje ne bi bilo poseban problem. Prema izjavi Stelle, pored 100.000 već stavljenih na raspolaganje, ministar Kožul spreman je dostaviti još toliko. I Općina je obećala pomoć. Odlučeno je napraviti ugovor i pokušati se nagoditi s vlasnicima kuća.²⁶⁾

U vezi s izvršenim predradnjama uprava Primorske banovine je dostavila izvještaj ministru građevina. Zatim je po njegovom naređenju, banska uprava uvrstila 200.000 dinara u budžet, a predložila je i gradskom poglavarstvu da predvidi bar 100.000. Poglavarstvo je 22. X. 1936. održalo sastanak s predstavnicima vlasnika kuća. Općinu su zastupali predsjednik ing. M. Kargotić, P. Čulić i gradski senator K. Čulić. U ime vlasnika su prisustvovali A. Masovčić, ing. V. Morpurgo, V. Juras, i S. Marasović. Stranke su se suglasile da se sastavi zajedničko društvo. Privatnici su pristali na ograničenje svojih prava, ali bi sudjelovali u dobitku od iskorištenja podruma.²⁷⁾

Na 29. X. 1936. sastavljen je sporazum između Gradskog poglavarstva i vlasnika zgrada u jugozapadnom dijelu Palače omeđenom njenim vanjskim zidovima na zapadu i jugu te ulicama Carev rov i Arcidakonovom s istoka i sjevera. Poglavarstvo je preuzelo uređenje podzemnih prostorija koje bi služile za javne i kulturne potrebe. Prihod od iskorištenja bi se upotrebio za otplatu troškova i stvaranje fonda za novo čišćenje istočnog dijela.²⁸⁾

Konačno je 1937. Općina predvidjela kredit od 100.000 dinara, a istu svotu je trebala staviti na raspolaganje uprava Primorske banovine za početak radova. S ovom svotom kao i novim doprinosima, trebali su skoro započeti radovi. U lipnju je Trgovinsko-industrijska komora u Splitu obavijestila da su podrumi uneseni u program javnih radova na teret državnog fonda za iduću godinu.²⁹⁾

Izrada konačnog teksta ugovora s vlasnicima kuća je zapinjala pa je u tu svrhu Gradsko poglavarstvo sazivalo sastanke kao one 8. XI. 1937. i 6. III. 1939. Glavni razlog zbog kojeg se nije pristupilo uređenju podruma u većem opsegu je bio u slaboj suradnji vlasnika kuća. Pojedinci su se ustru-

čavali potpisati i priznati ugovor koji je s Općinom sklopio od njih izabran Odbor. Zbog toga su u već dvijema godinama, veći iznosi predviđeni od Općine i Banovine, ostali neiskorišteni. Napokon je Poglavarstvo odlučilo pribjeći oštrijim mjerama, tj. pozvati vlasnike da odstrane opasnosti po zdravlje i živote ispod svojih kuća. Ako se ne bi odazvali, Općina je to namjeravala učiniti sama na njihov trošak.³⁰⁾ I tako je buknuo drugi svjetski rat, a da je od velikih planova malo što ostvareno. U ratu su pojedine prostorije služile kao skloništa od napada iz zraka.

* * *

Ubrzo iza drugog svjetskog rata 1946. godine, očišćena je velika trobrodna dvorana tzv. Pavišićev podrum. Radove je izveo komunalni odjel grada pod stručnim nadzorom Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju.³¹⁾ Sustavna iskapanja koja je pokrenula Općina, počela su 1956, a vodio ih je Odjel za povijest graditeljstva Urbanističkog biroa u Splitu. U to vrijeme samo je srednji dio bio nešto manje zasut, dok je zapadni, a posebno istočni još gotovo u cijelosti ispunjen materijalom. Na mjestu središnje dvorane još uvijek je uska ulica širine srednjeg broda. Njeni bočni brodovi su uzduž i poprijeko pregrađeni pa neki tako dobiveni prostori služe.³²⁾ Na zapadnom dijelu bila je slobodna jedino trobrodna dvorana. Te godine nastavljeno je čišćenje zapadne strane podruma. Uređene su sve do tada otkopane prostorije, a produženo je s iskapanjem od velike dvorane prema zapadu.

Krajem veljače 1956. istražena je prostorija ispod Vestibula, pretprostora careva stana. Utvrđeno je da je ta supstrukcija imala križni tlocrtni oblik, a ne kružni kako se do tada pretpostavljelo. Otkriveni su kutni piloni i tragovi svodova nad njima. Također su pronađene stepenice koje su spajale Peristil s križnom podrumskom prostorijom i dalje preko središnje dvorane do južnih vrata i obale. Ti nalazi su omogućili izradu projekta regulacije pa je u kolovozu počela obnova supstrukcije Vestibula.³³⁾ Tijekom 1957. završena je rekonstrukcija križnog svoda i uređen pločnik gornje prostorije. Zahvat je pored konzervatorske, imao i veliku važnost za suvremeni život, prvenstveno u olakšavanju pješaćkih tokova u uskim i mračnim uličicama.

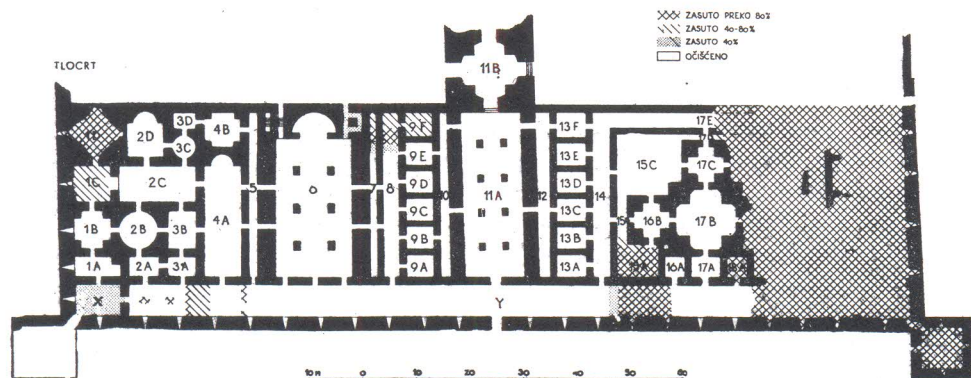
U veljači 1959. otkriveni su u hodniku ispod kriptoportika, a odmah zapadno od južnih vrata, ostaci dvaju zdenaca ozidanih kamenim blokovima. Bili su ispunjeni zemljom, pijeskom i ulomcima keramike. Zbog izbijanja vode nije se očistila čitava unutrašnjost do dna. O namjeni zdenaca stručnjaci su različitog mišljenja. Ima pretpostavka da se u stvari radi o helenističkim grobovima.³⁴⁾

Nakon tri godine rada, početkom 1959. veći dio zapadnog krila, dvadesetak prostorija već je bio očišćen i uređen. Dana 30. travnja otvorena je izložba koja je predstavila 25 probranih skulptura iz fundusa Arheološkog muzeja u Splitu. time su monumentalni rimski prostori stalno otvoreni široj javnosti. A ova prva izložba je bila pokus u vezi s mogućnošću budućeg

iskorištavanja podruma. Zanimanje je bilo veliko pa je za tri dana prostorije razgledalo 10 tisuća građana. Kao slijeći zadatak zacrtan je nastavak radova na istočnom dijelu, obnova središnje dvorane i otvaranje stubišne veze te dvorane ispod Vestibula s Peristilom.³⁵⁾

Tako su do kraja 1965. godine u zapadnom dijelu iskopane do izvornog poda 23 prostorije te najveći dio hodnika uz južno pročelje. Ostale su još zatrpane na čitavom tom području tri manje prostorije i dio hodnika. U središnjem dijelu otkopana je supstrukcija Vestibula i središnja dvorana. U istočnom dijelu oslobođeno je do prvotne razine desetak prostorija. Utvrđene su mnoge pojedinosti kojima su ispravljene pretpostavke ranijih istraživača.³⁶⁾

U periodu 1958-63. rekonstruirana je središnja dvorana. Najprije su armirano betonskim nosačima poduhvaćeni zidovi postojećih gornjih zgrada. Djelimično su obnovljeni četvrtasti stupci i svodovi podrumskog prostora. Zatvaranjem otvora, iznad se formirao mali trg.³⁷⁾ U donjem dijelu su uklonjena mračna skladišta i sanitarni čvor koji su bili sa strana, a površina poda je dovedena na nekadašnju visinu. Tako je uspostavljena neposredna pješačka veza sjever-jug na trasi antičkog kardaa od Zlatnih vrata, preko Peristila do Mjedenih na obali.

Podrumske dvorane, stanje 1966. U to vrijeme već je istražen i obnovljen najveći dio osim krajnjeg istočnog područja iza triklinija.

Prilikom izvođenja drenažnih radova radi odvodnje podrumskih prostorija, prokopan je u nekim prostorijama na zapadnoj strani originalan antički pod. Tom prilikom su u podu otkrivene jelove poluoblice koje su služile graditeljima Palače za oslanjanje stupova skele što je nosila oplatu svodova. Nakon završenih radova, ove grede nisu bile uklonjene, već su prekrivene malterom pa su se tako sačuvale sve do naših dana.³⁸⁾

U razdoblju 1968-74. godine Urbanistički zavod Dalmacije i američko Sveučilište Minnesota iz Minneapolisa zajednički su istraživali Dioklecijanovu palaču u više sektora, uglavnom na jugoistočnom kvadrantu. Neki sektori su se odnosili na prostorije careva stana i podrume ispod njih. Iskapanja uz istočni zid Palače počela su 1968. i trajala šest godina. Područje istraživanja je bilo na mjestu i s obje strane Lukačićeve ulice. Zbog istraživanja bile su porušene trošne kuće na ovom mjestu (br. 8 i 6 te dio kuće br. 3). Utvrđeni su tlocrti četiriju prostorija, dijela pete i nekih susjednih podrumskih prostorija. Iznad njih su bili svodovi, a činile su supstrukciju kata od kojeg međutim nije ništa sačuvano.³⁹⁾

I prizemlje jugoistočne kutne kule Dioklecijanove palače je još u srednjem vijeku zatrpano pa je bilo potpuno nepristupačno. Prostorija je nasuta rahlim i suhim materijalom. Godine 1969. ispražnjen je dućan kućice prislonjen sa zapada na kulu. To je učinjeno da bi se oslobodila antička vrata koja se nalaze na toj strani, omogućio pristup u prizemlje kule i iznošenje materijala. Bilo je potrebno ukloniti 750 m kubnih da bi se došlo do izvornog poda. U unutrašnjosti nije pronađen niti jedan predmet iz rimskog doba, ali je utvrđeno da je strop između prizemlja i kata bio drveni. Otkrivena je i veza s ostalim podrumskim prostorijama. U rujnu 1973. privedeno je kraju raščišćavanje prizemlja kule. Mjeseca travnja 1974. uklonjene su dvije male kućice s njene zapadne strane. Time je otkriven i jedan dio južnog zida Palače, a ulaz iz vana u kulu potpuno oslobođen. Godinu dana kasnije završeno je uređenje unutrašnjosti četvrtaste dvorane i u njoj je smješten kafe bar.⁴⁰⁾

U Severovoj ulici br. 12. nalazila se petokatna zgrada prislonjena s unutrašnje strane na južni zid Dioklecijanove palače. Istočni dio kuće se slegao pa je postojala opasnost za živote stanara. Zato je iseljena i 1971. srušena. To je bila prilika da se djelimično istraži i tehnički snimi uzdužni hodnik podruma Palače ispod zgrade.

U sklopu priprema za iskapanje i obnovu podrumskih dvorana na krajnjem istočnom dijelu, 1991. godine porušena je stambena zgrada u ulici Kraj sv. Duje broj 2. Ulazi se u novu značajnu fazu rada, ali je ostalo još mnogo toga da se učini. Tako se ovaj relativno dobro očuvan dio Dioklecijanove palače već dva stoljeća postupno istražuje i uređuje. Osim izuzetnog znanstvenog značenja, radovi u podrumima imaju i praktičnu vrijednost u osmišljavanju cijele povijesne jezgre Splita, a bez sumnje su i velika atrakcija.

B I L J E Š K E:

- 1) Arsen Duplančić: Popisi državnih zgrada u Splitu iz god. 1789. i 1804. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zareb 1987. br. 13, 155 i 160.
- 2) Robert Adam: Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia. London 1764.
- 3) Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju Split. Comune di Spalato, Fog. XIV.

- 4) Duško Kečkemet: Projekt arh. Vicka Andrića za uređenje pročelja i podruma Dioklecijanove palače. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 2/1976–3/1977.
- 5) Georg Niemann: Der Diokletianische Palast in Spalato. Beč 1910. – Ernest Hébrard: Spalato, Le Palais de Dioclétien. Pariz 1912. – Stanko Piplović: G. Niemann i E. Hébrard istraživači Dioklecijanove palače u Splitu. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (dalje: VAHD) 83, Split 1990.
- 6) Kopije zapisnika s godišnjih sjednica na njemačkom jeziku čuvaju se među spisima Povjerenstva Dioklecijanove palače u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu.
- 7) Frane Bulić: Movimento edilizio nel Palazzo di Diocleziano a Spalato ed i rispettivi trovamenti archeologici negli anni 1913-1916. Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXIX, Split 1916. – Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog Konzervatorijalnog Ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove Palače u Splitu do konca godine 1920. VAHD XLIII. 1920. 43.
- 8) Arhiv konzervatorskog ureda u Splitu (dalje: AKU) br. 99 od 20. VIII. 1924. i br. 12/1926.
- 9) AKU br. 80/1925
- 10) AKU br. 222/1927. od 21. prosinca. Dopis Konzervatorskog ureda Općinskom upraviteljstvu.
- 11) AKU br. 2 i 37/1928. od 5. ožujka.
- 12) AKU br. 6/1930. Dopis Konzervatorskog ureda Općinskom upraviteljstvu od 7. siječnja.
- 13) AKU br. 54 i 98/1928. Zabilješke Lj. Karamana.
- 14) AKU br. 28/1936. – AKU br. 24 i 132/1925.
- 15) Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog konzervatorskoga ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove palače u Splitu za godinu 1921. VAHD 1921, II. dodatak 29–31.
- 16) AKU br. 145/1924. – Frane Bulić: Asanacija grada Splita, Hrvatska riječ, Split, 9. XI. 1924. 5. - Za sanaciju grada Splita. Novo doba, Split 16. XII. 1924. 5.
- 17) AKU br. 140/1926.
- 18) AKU br. 89/1927. Jurasova ponuda Općinskoj upravi.
- 19) AKU br. 191/1927.
- 20) AKU br. 49/1928. Dopis Konzervatorskog ureda Općinskoj upravi od 15. ožujka.
- 21) AKU br. 51/1928. Dopis sreskog poglavarstva Općinskoj upravi od 16. ožujka.
- 22) AKU br. 127/1929. od 20. kolovoza. Dopis Konzervatorskoga ureda. – AKU br. 168/1929. od 26. studenog. Dopis Sreskom načelništvu.
- 23) AKU br. 175/1929. od 12. prosinca. – AKU br. 177/1929. od 14. prosinca. Prestvka Ministarstvu. - Čišćenje podzemnih prostorija Dioklecijanove palače u Splitu. Novo doba, Split 5. II. 1930. 4. i Obzor, Zagreb 8. II. 1930. 2.
- 24) AKU br. 182/1932. Dopis Rožiću od 18. kolovoza. – AKU br. 208/1932. Molba odbora gradonačelniku od 26. listopada. – AKU br. 99/1933. od 24. srpnja. Pravila društva za poticanje asanacije.
- 25) AKU br. 25/1936. Dopis Konzervatorskog ureda Poglavarstvu od 14. ožujka.
- 26) AKU br. 43/1936.
- 27) AKU br. 83/1936. Dopis banske uprave poglavartvu od 29. srpnja. – AKU br. 100/1936. Zapisnik sa sastanka 22. listopada.
- 28) Ljubo Karaman: Čišćenje podzemnih prostorija Dioklecijanove palače u Splitu. Glasnik Primorske banovine I, Split 1938. br. 6. 68.
- 29) AKU br. 96/1937. Dopis Trgovinsko-industrijske komore Split od 6. lipnja. – AKU br. 149/1937. Poziv Konzervatorskom uredu na sastanak od 4. studenog. – AKU br. 47/1938.
- 30) AKU br. 47/1939. Poziv na sastanak. – AKU br. 73/1939.
- 31) Cvito Fisković: Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu. Rad JAZU 279, Zagreb 1950. 22.
- 32) T. Marasović, B. Kalogjera, J. Marasović, B. Pervan, D. Sumić: Zaštita, asanacija i rekonstrukcija urbanističkog nasljeđa u Dalmaciji, URBS, Split 1958. 42.
- 33) J. Marasović, T. Marasović: Nova istraživanja i zahvati u Dioklecijanovoj palači. Mogućnosti III, Split 1956. br. 11ž
- 34) Ivan Marović: Bilješka o jednom nalazu u kriptoportiku Dioklecijanove palače. VAHD LXI, 1959.

- 35) Tomislav Marasović: Supstrukcije Dioklecijanove palače. Slobodna Dalmacija, Split 1. i 2. V. 1959. 6. – Otvoreni podrumi Dioklecijanove palače. Ibidem, 4. V. 1959. 6. – Gabričević, T. Marasović: Vodič Kroz zapadni dio podruma Dioklecijanove palače i izložbu skulpture iz Arheološkog muzeja u Splitu. Split 1959.
- 36) Jerko Marasović: Doprinos Urbanističkog biroa proučavanju i zaštiti graditeljskog nasljeđa u Dalmaciji. URBS, Split 1957. 53, 58, 60 i 61. – J. Marasović, T. Marasović: pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju, zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine. URBS 1965. 24–27.
- 37) Slavko Muljačić: Kronološki pregled izgradnje Splita 1944–1969. URBS 1969. 70.
- 38) Tomislav Marasović: Antičke grede u podrumima Dioklecijanove palače u Splitu. VAHD LX, 1963.
- 39) J. Marasović, T. Marasović, S. Mc Nalli, J. Wilkes: Dioklecijanova palača, izvještaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja I-II, URBS, 1972. i 1977.
- 40) Raščišćava se prizemlje jugoistočne kule Dioklecijanove palače. Uskoro dostupno posjetiocima. Slobodna Dalmacija, Split 25. IX 1973. 5. – Otkrivanje zidova Dioklecijanove palače. Ibidem, 4. IV. 1974. 5. – Reprezentativna dvorana. Ibidem, 23. IV. 1975.

Stanko Piplović

"STUDI E RICERCHE SUI SOTTERRANEI DEL PALAZZO DI DIOCLEZIANO DI SPLIT"

Riassunto:

Il Palazzo di Diocleziano era costruito all'inizio del 4. secolo in una insenatura vicino a Salona. Per livellare le pendenze del terreno al di sotto della parte meridionale del Palazzo furono costruiti i sotterranei con tutta una serie di vani che per la loro disposizione sono una proiezione degli appartamenti imperiali situati al piano superiore. Dietro la facciata meridionale del Palazzo corre in tutta la sua lunghezza un corridoio. Una grande sala a tre navate posta al centro congiunge di traverso la porta meridionale con il Peristilio dividendo in tal modo lo spazio in due parti uguali, cioè in metà occidentale ed in quella orientale. Dopo l'irruzione delle genti d'oriente nel corso del 7. secolo non pochi profughi trovarono rifugio dietro le mura del Palazzo. Fu così che nacque la città di Split. Nuovi abitanti non tardarono a costruire dentro gli edifici e muri romani numerose case d'abitazione, mentre i vani al pianterreno (sotterranei) furono con il passar del tempo quasi totalmente interrati con le macerie e rifiuti delle parti demolite.

Fu grazie all'opera di R. Adam, architetto inglese, che nella seconda metà del 18. secolo si diede inizio ai lavori di ricerche più significanti sul Palazzo di Diocleziano. I sotterranei e in particolare la loro parte orientale erano poco conosciuti in quel tempo e fu perciò che Adam suppose che la loro disposizione fosse simmetrica. Da allora ad oggi, nel corso cioè di quasi due secoli i lavori di ricerche si sono svolti cronologicamente in seguenti tre periodi più importanti.

Il primo comprende secondo l'autore, l'epoca del governo austriaco. Nella seconda metà del secolo scorso l'architetto Andrić cominciò ad esplorare e rilevare alcuni vani dei sotterranei. Fu egli stesso ad ideare i piani per la loro ristrutturazione radicale i quali, per mancanza di fondi e principi di conservazione, non furono realizzati. Un contributo prezioso ai lavori di ricerche fu dato sia dall'architetto austriaco, G. Niemann, sia da quello francese, E. Hèbrard, i quali nei primi anni del 20. secolo, indipendentemente l'uno dall'altro, esplorarono il Palazzo di Diocleziano. Durante i lavori s'introducevano perfino nei sotterranei attraverso le aperture prelevandone i campioni del materiale interrato. Le loro piante rappresentano una disposizione assai esatta dei vani alla parte occidentale. Servendosi delle proprie esplorazioni sono riusciti ad individuare inoltre il complesso del triclinio come elemento basilare della metà orientale. Hanno scoperto così che le due parti sono asimmetriche nella loro disposizione. La Commissione per il Palazzo di Diocleziano, fondata nel 1903, compì da parte sua ricerche e rilievi sui sotterranei, in particolare dal punto di vista sanitario. Esaminando le possibilità di usarli tra l'altro come

magazzini la Commissione diede impulso ai lavori di scavo e dissotterramento dei vani. Sulla base dei rilievi fatti dai geometri la Commissione pubblicò inoltre una esatta pianta delle sale. Negli anni 1913-1915 il possidente V. Juras fece dissotterrare a spese proprie alcuni vani ad occidente della Via delle Grotte ottenendone poi il relativo diritto di uso.

Nel periodo tra le due guerre mondiali i lavori subirono una battuta d'arresto. Nonostante gli sforzi compiuti a tal riguardo non furono eseguiti nè lavori di una maggiore importanza nè quelli di ricerche, esplorazioni e rilievi. Al contrario, numerosi erano gli esempi di danni arrecati alle singole parti dei sotterranei da alcuni privati che arbitrariamente cercavano di adattarli ai propri progetti di uso. D'altra parte, incompiuti rimasero anche tentativi di dissotterramento della metà occidentale, intrapresi al fine di scansare il pericolo di malattie minacciato dalle acque di scarico provenienti dalle case sovrastanti. Si cercò invano inoltre di adibire le sale per rappresentazioni e spettacoli di vario genere. La realizzazione di un'impresa di simili dimensioni fu resa impossibile da una parte per mancata disponibilità di finanziamenti e dall'altra, perchè alcuni proprietari di case vennero meno ai propri obblighi.

Il terzo periodo abbraccia il tempo del secondo dopoguerra. Fu già nel 1946, infatti che fu completamente scavata la grande sala a tre navate situata alla parte occidentale. Scavi e dissotterramenti sistematici furono intrapresi dal Comune nel 1956. A differenza della parte centrale, allora quasi del tutto libera, la parte orientale era poco meno che completamente interrata. Nello stesso tempo fu esplorata inoltre la sala al di sotto del Vestibolo. Fino al termine del 1965 furono completamente dissotterrati i ventitre vani e la maggior parte del corridoio longitudinale alla parte occidentale, mentre nella parte orientale non fu liberata che una diecina di vani. Grazie a non pochi dettagli accertati in quell'occasione furono eliminati errori commessi da precedenti ricercatori. Dal punto di vista tecnico la ricostruzione della sala centrale rappresentò il problema più complesso. Nel 1968-1974, studi e ricerche su vari settori del Palazzo (alloggi imperiali e vani sottostanti compresi quelli lungo il muro orientale, il pianoterra e il criptoportico) vennero compiuti in comune dall'Istituto urbanistico di Dalmazia e l'Università americana di Minneapolis. A causa di lavori di esplorazione e ricerche furono abbattute allora alcune case cadenti di una data relativamente recente. Il fatto di essere stata alterata così la disposizione medievale di strade sollevò non poche riserve.

Nel 1992 si diede inizio ai lavori di scavo e ricerche nelle sale rimaste ancora interrate all'estremo quadrante orientale.

I sotterranei del Palazzo di Diocleziano come un complesso dell'edilizia romana meglio conservato sono un monumento di indubbia importanza scientifica. D'altra parte altrettanto importante è il valore di tutta l'opera di ricerche perchè rende possibile la rivitalizzazione a ricostruzione di tutto il nucleo storico di Split.